

Zawarte w książce informacje dowodzą, jak wartościowe mogą być źródła literackie umożliwiające zrozumienie minionej epoki, w tym obyczajów kultury staropolskiej. W monografii bardzo trudno o znalezienie jakichkolwiek mankamentów natury merytorycznej. Jedynym, co można zarzucić Autorowi, jest niekiedy brak podawania przezeń pełnych imion osób, co może prowadzić do niejasności (np. na str. 339 Autor pisze o ślubie Krzysztofa Radziwiłła z Katarzyną Ostrogską, nie podając pełnego imienia, tj. Krzysztof Mikołaj Radziwiłł zw. „Piorunem”). Dużą zaletą pozycji są uporządkowane informacje oraz język, które sprawiają, że jest ona przystępna i zrozumiała nawet dla osób niezaznajomionych z tematem.

Podsumowując, monografia stanowi nowatorską syntezę opisującą kulturę staropolską na podstawie rozmaitych form twórczości słownej. Wydaje się, że nie będzie przesadnym stwierdzenie, że pozycja jest wzorcowym przykładem wykorzystania źródeł literackich. Autor z precyzją i wirtuozérią nakreślił postaci, wątki oraz tło, tworząc dzieło, które nie tylko wciąga czytelnika, ale również skłania do refleksji nad uniwersalnymi prawdami.

(rec. Karolina Ernest)

Bożena Popiołek, *Z poczucia piękna, z potrzeby posiadania. Kobiety świat rzeczy w osiemnastowiecznej Rzeczypospolitej*, Warszawa 2024, ss. 560. ISBN 978839658394

Książka pt. *Z poczucia piękna, z potrzeby posiadania. Kobiety świat rzeczy w osiemnastowiecznej Rzeczypospolitej* Bożeny Popiołek²¹ jest jedną z najnowszych publikacji naukowych wchodzących w skład serii „Silva Rerum” wydawanej od 2006 r. przez Muzeum Pałacu Króla Jana III w Wilanowie przy współpracy miesięcznika historycznego „Mówią Wieki”, Instytutu Badań Interdyscyplinarnych „Artes Liberales” Uniwersytetu Warszawskiego, Instytutu Historii im. Tadeusza Manteuffla Polskiej Akademii Nauk oraz Polskiego Towarzystwa Historycznego. Tematy poruszane w tej serii dotyczą różnorodnych aspektów życia codziennego w staropolskim społeczeństwie, ukazując zarówno codzienne zwyczaje i obyczaje, jak i ważne elementy kultury, gospodarki czy polityki tamtego okresu.

Tematyka podjęta w książce posiada nieliczne opracowania dotyczące konkretnych przedmiotów o określonych funkcjach w ówczesnym społeczeństwie, w tym: Iwony Arabas²², Ewy Brylewskiej-Szymańskiej²³, Beaty Biedrońskiej-Słoty²⁴, Jadwigi Chruszczyńskiej²⁵, Anny

²¹ Zainteresowania badawcze B. Popiołek skupiają się wokół kultury staropolskiej, ze szczególnym uwzględnieniem historii kobiet, rodziny i ludzkiej mentalności.

²² Zob. m.in. I. Arabas, *Apteczki domowe w polskich dworach szlacheckich. Studiów z dziejów kultury zachodniej*, Warszawa 2006; też, *Panny apteczkowe – rola dworu szlacheckiego w kształtowaniu świadomości terapeutycznej na polskiej wsi*, w: *Pod patronatem Hygiei. Udział kobiet w rozwoju nauk przyrodniczych*, red. I. Arabas, Warszawa 2000, s. 85-97.

²³ Zob. m.in. E. Brylewska-Szymańska, „*Rzeczy gdańskie*” w *domach mieszczan warszawskich w drugiej połowie XVIII wieku*, „Zapiski Historyczne”, 80(2015) s. 105-124; też, *Od piwnic po strych. Wnętra domów gdańskich drugiej połowy XVIII wieku*, Warszawa-Gdańsk 2015.

²⁴ Zob. m.in. B. Biedrońska-Słota, J. Kowalska, *Za modą przez wieki. Ubiory z kolekcji z Muzeum Narodowego w Krakowie*, Kraków 2003; B. Biedrońska-Słota, M. Molenda, *The emergence of a Polish National Dress and Its Perception*, w: *Dress and Cultural Difference in Early Modern Europe*, red. J. Paulmann, M. Friedrich, N. Stargardt, Oldenburg 2019, s. 113-136.

²⁵ Zob. m.in. J. Chruszczyńska, E. Orlińska-Mianowska, *Tkaniny dekoracyjne. Przewodnik dla kolekcjonerów*, Warszawa 2009; J. Chruszczyńska, *Pracownie hafciarskie i tkackie założone przez Annę z Sanguszków Radziwił-*

Drązkowskiej²⁶, Jarosława Dumanowskiego²⁷, Małgorzaty Grupy²⁸, Elżbiety Koweckiej²⁹, Anny Penkały-Jastrzębskiej³⁰ czy Jacka Pielasa³¹. Żadne z dotychczasowych opracowań nie podejmuje jednak tematyki przedmiotów i ich funkcji tak szeroko jak najnowsza książka B. Popiołek.

Monografia składa się ze wstępu, trzech rozdziałów zagadnieniowych, zakończenia, streszczenia w języku angielskim, bibliografii oraz indeksu osób. We wprowadzeniu Autorka pokrótce rozwija myśl zawartą w tytule książki, charakteryzuje „świat rzeczy” ujęty w różnorodnych źródłach pisanych, przypisując im konkretnie znaczenia i funkcje wpływające zarówno na kulturę, jak też na emocje. Zwraca uwagę na oddziaływanie posiadanych rzeczy na prestiż, władzę i modę, które są nośnikami statusu społecznego (demonstracja pozycji), władzy politycznej i wyrazem związku z modą europejską. Według opinii Autorki wyżej wymienione aspekty miały decydujący wpływ na funkcjonowanie społeczeństwa. Ostatecznie na stronie kończącej wstęp B. Popiołek przedstawia bazę źródłową, poświęcając jej jeden akapit (s. 25).

W rozdziale I „Rzeczy cenne – rzeczy piękne. Kobiące kosztowności i drobiazgi” podzielonym na siedem podrozdziałów, Autorka przedstawia w sposób bardzo skrupulatny przedmioty z otoczenia niewiast klasyfikowane w regestach jako najcenniejsze. Szczególną uwagę poświęca kobiecym ozdobom zawieszanym na uszach, szyi oraz nakładanym na dłonie, a także cennym naczyniom, drobiazgom i modlitewnikom, które wpłynęły nie tylko na estetykę XVIII-wiecznej Rzeczypospolitej, ale również odzwierciedlały przemiany kulturowe, społeczne i polityczne. Autorka podejmuje trud ich scharakteryzowania i dokładnego wieloaspektowego opisu – wyglądu, symboliki, przeznaczenia oraz ewolucji przedmiotów w czasie, wynikającego ze zmian mody i potrzeb społecznych.

W rozdziale II „Suknie, futra i bielizna jako wyraz społecznego statusu”, podzielonym na szesnaście podrozdziałów, Autorka skupia się na przedstawieniu kobiecej mody jako

lową, w: *Tkaniny artystyczne z wieków XVIII i XIX. Materiały sesji naukowej w Zamku Królewskim na Wawelu, Kraków 21 marca 1991*, red. M. Piwocka, Kraków 1997, s. 89-102.

²⁶ Zob. m.in. A. Drązkowska, *Historia bielizny od XIV do końca XIX wieku*, Toruń 2017; też, *Ozdoby i nakrycia głowy na ziemiach polskich od X do końca XVIII wieku*, Toruń 2012.

²⁷ Zob. m.in. J. Dumanowski, *Gorzalka, piwo i wino. Szlacheckie picie i jego materialna oprawa w XVIII wieku*, w: *Między barokiem a oświeceniem. Radości i troski dnia codziennego*, red. S. Achremczyk, Olsztyn 2006, s. 148-154; tenże, *Świat rzeczy szlachty wielkopolskiej w XVIII wieku*, Toruń 2006.

²⁸ Zob. m.in. M. Grupa, *Koronki i wstążki – moda czy prestiż?*, w: *Habitus facit hominem. Społeczne funkcje ubioru w średniowieczu i w epoce nowożytnej*, red. E. Wólkiewicz, M. Saczyńska, M.R. Pauk, Warszawa 2019, s. 179-190; też, *Ubiór mieszczan i szlachty z XVI-XVIII wieku z kościoła p.w. Najświętszej Marii Panny w Toruniu*, Toruń 2005.

²⁹ Zob. m.in. E. Kowecka, *Obraz rynku towarów luksusowych w Warszawie drugiej połowy XVIII wieku w korespondencji magnackiej*, „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej”, 40/1992, s. 41-46; też, *W salonie i w kuchni. Opowieść o kulturze materialnej pałaców i dworów polskich w XIX w.*, Warszawa 1984.

³⁰ Zob. m.in. A. Penkała-Jastrzębska, *Mit srebrnej łyżeczki? Przedmioty prestiżowe w szlacheckich inwentarzach majątkowych z ksiąg grodzkich województwa krakowskiego w czasach saskich*, „Kwartalnik Historyczny”, 127/2020, s. 33-62; też, *Świat kultury materialnej na magnackim dworze na przykładzie rejestrów majątkowych Anny Katarzyny z Sanguszków z lat 1738-1741*, „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej”, 69/2021, s. 101-120.

³¹ Zob. m.in. J. Pielas, *Od codzienności do świętowania. Skarbiec, apteczka, kaplica, sala balowa, altanka w siedzibach szlachty sandomierskiej w świetle inwentarzy dóbr ziemskich z XVII i XVIII wieku*, w: *Dom. Codziennosc i święto. Ceremonie i tradycje rodzinne. Studia historyczno-antropologiczne*, red. B. Popiołek, A. Chłosta-Sikorska, M. Gadocha, Kraków 2018, s. 126-134; tenże, *Wyposażenie i wystrój wnętrz siedzib szlachty sandomierskiej w XVII i pierwszej połowie XVIII wieku*, „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej”, 67/2019, s. 55-72.

narzędzia wyrażania własnej tożsamości, pozycji społecznej czy wreszcie wrażliwości na piękno. Opisuje zarówno stroje codzienne noszone przez niewiasty w domu, w tym bieliznę nocną, jak i te oficjalne m.in. ślubne, żałobne, maskaradne i teatralne. Wykorzystuje przy tym systematykę uporządkowania informacji od szczegółu do ogółu – poczynając od rodzaju tkanin poprzez rozmaite suknie, kończąc na detalach strojów. Autorka przedstawia także relację pomiędzy kupcami a kobietami, które dokonywały zakupu wartościowych artykułów pasmanteryjnych, a także – co interesujące – wartość emocjonalną i materialną, jaką przedmioty te ze sobą niosły. Interesujące jest zakwalifikowanie przez Autorkę bielizny stołowej i pościelowej do mody kobiecej. Choć nie należą one do elementów odzieży, to jako część wystroju wnętrz sytuują się w obrębie zainteresowania historią mody. Niewątpliwie ciekawym uzupełnieniem treści jest syntetyczny opis strojów dziecięcych.

W rozdziale III „Kobieca przestrzeń”, podzielonym na cztery podrozdziały, Autorka ukazuje w szerokim kontekście wnikliwe studium nad luksusowymi wnętrzami dworów, pałaców, zamków oraz kamienic. Koncentruje się w szczególności na przedstawieniu ich wyposażenia, uwzględniając nie tylko meble, ale także inne przedmioty użytku codziennego, które stanowiły integralny element otoczenia ich mieszkańców, jak również pełniły kluczową rolę w podniosłych uroczystościach i spotkaniach towarzyskich. Autorka poprzez zwięzłe i dokładne opisy oraz analizy stara się dać czytelnikowi wyobrażenie możliwego rozmieszczenia i funkcji domowych przedmiotów oraz przebieg ich obrotu, ukazując je jako istotny element władzy i prestiżu. Co więcej, omawia wnętrza i wypełniające je rzeczy w kontekście efemeryczności, symbolu, przeznaczenia, mody oraz estetyki.

Z poczucia piękna, z potrzeby posiadania: kobiecy świat rzeczy w osiemnastowiecznej Rzeczypospolitej to książka, która jednocześnie dostarcza cennych informacji odnośnie do kobiecego świata rzeczy w XVIII-wiecznej Polsce poczynawszy od biżuterii, po modę, skończywszy na meblach i przedmiotach użytku codziennego, jak i ukazuje w szerokiej perspektywie historyczno-socjologicznej zmieniającą się ówczesną rzeczywistość. Autorka z sukcesem połączyła różne dziedziny wiedzy (historia, historia sztuki, socjologia etc.), oferując czytelnikom panoramiczny obraz tego, jak przedmioty potrafiły wpływać na estetykę, kształtować mentalność i emocje właściciela, a także świadczyć o przynależności do określonej klasy społecznej, tradycji czy kultury. Pomimo tak ogromnego materiału źródłowego, który mógłby przytłoczyć niejednego badacza, B. Popiołek zrealizowała cele badawcze wyjątkowo dobrze. Uporządkowała bowiem nie tylko potężny zbiór różnorodnych informacji, lecz również zdołała ukazać go w sposób zrozumiały i interesujący. Imponujące jest ponadto wykorzystanie przez Autorkę wielu źródeł z archiwów i bibliotek tak polskich, jak i zagranicznych. Dodatkowo warto podkreślić, że styl Autorki jest płynny i lekki, co czyni książkę przyjemną w odbiorze. Wzbogacenie jej ilustracjami, które ułatwiają zrozumienie analizowanych treści, stanowi merytoryczne wsparcie dla czytelnika. Niestety, struktura monografii jest nieco chaotyczna, niektóre z przedmiotów pojawiają się w kilku rozdziałach, co czyni lekturę niekiedy trudną do śledzenia – warto nadmienić, że B. Popiołek jest tego świadoma i informuje o tym potencjalnego czytelnika (s. 25). Niewątpliwie dodatkowym atutem książki byłoby uzupełnienie informacji o świecie rzeczy kobiet z niższych warstw społecznych. Autorka bowiem przedstawiła je jedynie marginalnie, przeważnie w kontekście porównawczym. Oprócz tego istotnym zarzutem wobec monografii jest fakt, iż posiada błędy w przypisach, tj. przy wielu opisach biograficznych, opisach minerałów, kamieni

szlachetnych etc. Autorka nie wskazuje danych bibliograficznych, co stanowi poważną przeszkodę w dotarciu do źródeł informacji.

Podsumowując, mimo drobnych zastrzeżeń, jest to pozycja warta uwagi, szczególnie dla osób zainteresowanych kulturą staropolską, historią mody i pozycją kobiety w ówczesnym społeczeństwie. Wpisuje się w kanon lektur dla badaczy tego okresu. Szczegółowość oraz rzetelność przeprowadzonej analizy źródeł archiwalnych świadczą o wysokim kunszcie badawczym Autorki i znacząco posuwają naprzód badania nad dziejami przedmiotów i ich wielorakich funkcji.

(rec. Karolina Ernest)